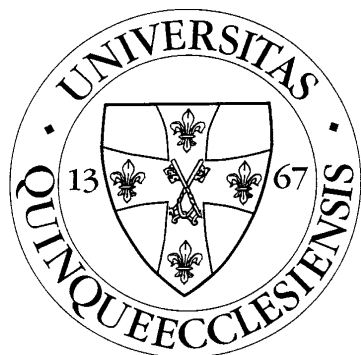

JURA

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja

Tartalomból

STUDIUM

- CHRONOWSKI NÓRA: Üzlet és emberi jogok – nemzetközi törekvések és alkotmányjogi korlátok
DRINÓCZI TÍMEA: Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról
FENYVESI CSABA: A kriminalisztika alapelvei
FRANCZIA BARBARA: Az ittas járművezetés jogalkalmazási dilemmái az új Btk. tükrében
JÜRGEN HARBICH: Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Mongolei
HÁGER TAMÁS: Az ügyvédi titoktartással kapcsolatos relatív tanúvallomási akadály a büntetőperben
JUSZTINGER JÁNOS: Tulajdonszerzés és vételárfizetés az ókori Róma szerződési praxisában
ULRICH KARPEN: Instructions for Law Drafting
KECSKÉS ANDRÁS: Elméleti megközelítés a nyilvánosan működő részvénytársaságok javadalmazási rendszeréhez
KOVÁCS ZSUZSA GYÖNGYVÉR: A kényszergyógykezelés végrehajtása a nemzetközi dokumentumok és a hazai gyakorlat tükrében
KÓHALMI LÁSZLÓ: A gazdasági növekedés gátlótényezője: a korrupció
HERBERT KÜPPER: A fiúk körülmétélese Németországban – egy „botrányos” ítélet és annak orvoslása
ANDITYAS SOARES de MOURA COSTA MATOS: Hans Kelsen and the reductio ad Hitlerum: reflections on the incompatibility between legal positivism and political totalitarianism
ANTONIO SILVA: The autonomy of will in the private law from a comparative perspective. Special reference to the Spanish and Latinamerican codifications
SZMODIS JENŐ: A jutalmazás és büntetés szociálintropológiai összefüggéseiről
TALABOS DÁVIDNÉ LUKÁCS NIKOLETT: A homoszexuálisokkal szemben elkövetett gyűlölet-bűncselekményekről
MONIKA ZALEWSKA: A bird in a Cage: Chinese Constitutional Rules and Law Reform
ZELLER JUDIT: A reprodukciós szabadságról magyar és strasbourgi szemzőgből

COLLOQUIUM

- BANKÓ ZOLTÁN: A munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatott munkavállaló jogállásának alakulása a magyar munkajogban
BERKE GYULA: Professzori törvénytervezet a közszolgáltatásokat érintő munkaharcról
CSÁSZÁR KINGA: A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában
MÁTÉ JULESZ: Das neue ungarische Umweltprivatrecht
MONDOVICS NAPSUGÁR: Jogszabályi és anyagi feltételek a társadalmi öngondoskodásban (1867–1945)
NAGY NOÉMI: Kisebbségi nyelvek és nyelvi jogalkotás Franciaországban
PFEFFER ZSOLT: A közbeszerzési jog 2013. évi reformjáról
ZÁKÁNY JUDIT: A betegjogi képviselői rendszer és a betegpanaszok vizsgálata

AD HOC

- ÁDÁM ANTAL: „Pap András László: A megfigyelés társadalmának proliferációjától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig. Alkotmányjogi és rendszertudományi megközelítések az emberi méltóság, a társadalmi biztonság és az adatvédelem értelmezésekor”
MERKI ÁGNES: „Cseresnyés Ferenc: Politikai színterek. A politika fogalma, funkciói és lehetőségei a mediatisált világban”

19. évfolyam
2013. 2. szám

J U R A

a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos lapja

2013. 2. szám

HU-ISSN 1218-00793

Felelős kiadó: Dr. Kecskés László dékán

A Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. Korinek László

Tagjai: Dr. Balogh Zsolt György, Dr. Chronowski Nóra, Dr. Holló András,
Dr. Kecskés László, Dr. Maczonkai Mihály,
Dr. Szalayné Dr. Sándor Erzsébet, Dr. Tóth Mihály, Dr. Szécsényi László,
Dr. Trócsányi László, Dr. Visegrády Antal

Főszerkesztő: Dr. Ádám Antal

Szerkesztő: Dr. Bankó Zoltán

Postacím: 7602 Pécs, Pf.: 450., tel.: 72/501-599/23226
e-mail: kovacs.eniko@ajk.pte.hu

Kiadó: Dialóg Campus, Budapest–Pécs

A lap, valamint a benne szereplő valamennyi cikk szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő. Fénymásolatok személyes használatra készíthetők az egyes tanulmányokról, vagy azok részleteiről. Üzletszerűen készített, illetve felhasznált másolatok díjkötelesek. A megjelentetésre szánt kéziratokat kérjük a fenti e-mail címre eljuttatni. A tanulmányok kötelező és támogató lektorálás után publikálhatók. Folyóiratunk korábbi számai a <http://jura.ajk.pte.hu/index.php?link=letoltes> linken is elérhetők.

TARTALOM

STUDIUM

<i>CHRONOWSKI NÓRA:</i>	Üzlet és emberi jogok – nemzetközi törekvések és alkotmányjogi korlátok	7
<i>DRINÓCZI TÍMEA:</i>	Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról	17
<i>FENYVESI CSABA:</i>	A kriminalisztika alapelvei	37
<i>FRANCZIA BARBARA:</i>	Az ittas járművezetés jogalkalmazási dilemmái az új Btk. tükrében	51
<i>JÜRGEN HARBICH:</i>	Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Mongolei	57
<i>HÁGER TAMÁS:</i>	Az ügyvédi titoktartással kapcsolatos relatív tanúvallomási akadály a büntetőperben	61
<i>JUSZTINGER JÁNOS:</i>	Tulajdonszerzés és vételárfizetés az ókori Róma szerződési praxisában	67
<i>ULRICH KARPEN:</i>	Instructions for Law Drafting	74
<i>KECSKÉS ANDRÁS:</i>	Elméleti megközelítés a nyilvánosan működő részvénytársaságok javadalmazási rendszeréhez	84
<i>KOVÁCS ZSUZSA GYÖNGYVÉR:</i>	A kényszergyógykezelés végrehajtása a nemzetközi dokumentumok és a hazai gyakorlat tükrében	91
<i>KŐHALMI LÁSZLÓ:</i>	A gazdasági növekedés gátlótényezője: a korrupció	100
<i>HERBERT KÜPPER:</i>	A fiúk körülmetélése Németországban – egy „botrányos” ítélet és annak orvoslása	107
<i>ANDITYAS SOARES de MOURA COSTA MATOS:</i>	Hans Kelsen and the reductio ad Hitlerum: reflections on the incompatibility between legal positivism and political totalitarianism	113
<i>ANTONIO SILVA:</i>	The autonomy of will in the private law from a comparative perspective. Special reference to the Spanish and Latinamerican codifications	120
<i>SZMODIS JENŐ:</i>	A jutalmazás és büntetés szociálintropológiai összefüggéseiről	130
<i>TALABOS DÁVIDNÉ LUKÁCS NIKOLETT:</i>	A homoszexuálisokkal szemben elkövetett gyűlölet-bűncselekményekről	138
<i>MONIKA ZALEWSKA:</i>	A bird in a Cage: Chinese Constitutional Rules and Law Reform	142
<i>ZELLER JUDIT:</i>	A reprodukciós szabadságról magyar és strasbourgi szemszögből	150

COLLOQUIUM

<i>BANKÓ ZOLTÁN:</i>	A munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatott munkavállaló jogállásának alakulása a magyar munkajogban	157
<i>BERKE GYULA:</i>	Professzori törvénytervezet a közszolgáltatásokat érintő munkaharcról	161
<i>CSÁSZÁR KINGA:</i>	A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában	171
<i>MÁTÉ JULESZ:</i>	Das neue ungarische Umweltprivatrecht	181

<i>MONDOVICS NAPSUGÁR:</i>	
Jogszabályi és anyagi feltételek a társadalmi öngondoskodásban (1867–1945)	184
<i>NAGY NOÉMI:</i>	
Kisebbségi nyelvek és nyelvi jogalkotás Franciaországban	194
<i>PFEFFER ZSOLT:</i>	
A közbeszerzési jog 2013. évi reformjáról	208
<i>ZÁKÁNY JUDIT:</i>	
A betegjogi képviselői rendszer és a betegpanaszok vizsgálata	215
AD HOC	
<i>ÁDÁM ANTAL:</i>	
„Pap András László: A megfigyelés társadalmának proliferációjától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig. Alkotmányjogi és rendészettudományi megközelítések az emberi méltóság, a társadalmi biztonság és az adatvédelem értelmezésekor”	225
<i>MERKI ÁGNES:</i>	
„Cseresnyés Ferenc: Politikai színterek. A politika fogalma, funkciói és lehetőségei a mediatizált világban”	229

CONTENTS

STUDIUM

<i>NÓRA CHRONOWSKI:</i>	Business and human rights – international efforts and constitutional impediments	7
<i>TÍMEA DRINÓCZI:</i>	Constitutional dialogue on the contents of the new Hungarian constitution	17
<i>CSABA FENYVESI:</i>	Principles of criminalistics	37
<i>BARBARA FRAN CZIA:</i>	Dilemmas of the jurisdiction in cases of driving under the influence of alcohol in the light of the new Criminal Code	51
<i>JÜRGEN HARBICH:</i>	Administrative jurisdiction in Mongolia	57
<i>TAMÁS HÁGER:</i>	The relative obstacle to testify in connection with the confidentiality of the attorney in the criminal procedure	61
<i>JÁNOS JUSZTINGER:</i>	Obtaining property and payment of price in the contract practice of the ancient Rome	67
<i>ULRICH KARPEN:</i>	Instructions for Law Drafting	74
<i>ANDRÁS KECSKÉS:</i>	Theoretical approach to the salary system of publicly traded companies	84
<i>ZSUZSA GYÖNGYVÉR KOVÁCS:</i>	The enforcement of compulsory psychiatric treatment in the light of international documents and domestic practice	91
<i>LÁSZLÓ KŐHALMI:</i>	An obstacle of economic growth: corruption	100
<i>HERBERT KÜPPER:</i>	Circumcision of boys in Germany – a “scandalous” judgement and its remedy	107
<i>ANDITYAS SOARES de MOURA COSTA MATOS:</i>	Hans Kelsen and the reductio ad Hitlerum: reflections on the incompatibility between legal positivism and political totalitarianism	113
<i>ANTONIO SILVA:</i>	The autonomy of will in the private law from a comparative perspective. Special reference to the Spanish and Latin-American codifications	120
<i>JENŐ SZMODIS:</i>	On the social anthropological relations of reward and punishment	130
<i>NIKOLETT TALABOS DÁVIDNÉ LUKÁCS:</i>	On the hate crimes against homosexuals	138
<i>MONIKA ZALEWSKA:</i>	A bird in a Cage: Chinese Constitutional Rules and Law Reform	142
<i>JUDIT ZELLER:</i>	Reproductive freedom from a Hungarian and Strasbourg perspective	150

COLLOQUIUM

<i>ZOLTÁN BANKÓ:</i>	Development of the legal situation of temporary agency workers in Hungarian law	157
<i>GYULA BERKE:</i>	Professors’ draft on the collective actions concerning public services	161
<i>KINGA CSÁSZÁR:</i>	Legal situation of servants in Hungary in the dualist era. Servant’s issues in Somogy and Baranya	171

<i>MÁTÉ JULESZ:</i>		
	The new Hungarian environmental civil law	181
<i>NAPSUGÁR MONDOVICS:</i>		
	Legal and material conditions in the social self-provision (1867–1945)	184
<i>NOÉMI NAGY:</i>		
	Minority languages and language-legislation in France	194
<i>ZSOLT PFEFFER:</i>		
	Thoughts on the 2013 reform of the public procurement law	208
<i>JUDIT ZÁKÁNY:</i>		
	The patient’s rights representative and the inspection of patient’s complaints	215
AD HOC		
<i>ANTAL ÁDÁM:</i>		
	“András László Pap: From the proliferation of surveillance societies, through ethnic profiling to the outsourcing of state liability. Constitutional and law enforcement approaches in interpreting human dignity, safety of society and data protection”	225
<i>ÁGNES MERKI:</i>		
	“Ferenc Cseresnyés: Political scenes. The notion, functions and chances of politics in the mediatised world”	229

Nagy Noémi
PhD-hallgató

Kisebbségi nyelvek és nyelvi jogalkotás Franciaországban

I. Bevezetés

A francia nyelvet a Köztársaság egyedüli hivatalos nyelveként deklaráló francia alkotmány¹ és jogi szabályozás fényében meglepőnek tűnhet az az állítás, hogy Franciaország többnyelvű. Márpedig ez a helyzet, és még inkább ez volt a francia államiság kialakulását megelőzően. Csakhogy, akárcsak Spanyolországban és az Egyesült Királyságban,² Franciaországban is már jóval a modern értelemben vett nemzetállamok kialakulása, az egy nemzet – egy nyelv koncepciójának 19. századi széles körű elterjedése előtt a nyelvi egységesítést („nyelvi kolonizációt”) a birodalmi törekvések szolgálatába állították. Sajátos nyugat-európai megoldásról van szó, hiszen a történelem számos példát szolgáltat olyan többnyelvű és többnemzetiségű államalakulatokra, amelyek hosszú évszázadokon át érintetlenül hagyták területük nyelvi sokszínűségét (gondoljunk például a Habsburg Birodalomra a kelet-közép-európai térségben). Ezzel szemben az említett nyugati hatalmak a kezdetektől fogva az egységes nemzeti (brit, spanyol, avagy francia) identitás elengedhetetlen feltételének, és ezáltal a birodalomépítés szükségszerű velejárójának tekintették egy közös – kizárólagos – nyelv bevezetését, amely sok esetben a nem az államnyelvet beszélő (regionális, kisebbségi nyelvű) lakosság számára tragikus következményekkel járt.

Ebben a tekintetben az őshonos nyelvi-nemzeti kisebbségek története Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban számos hasonlóságot mutat. Míg az előbbi két országban az őshonos kisebbségek az idők folyamán sikerrel harcoltak ki maguknak kisebb-nagyobb mértékű, a nyelvi jogi szabályozásra is kiterjedő területi autonómiát – sőt a társhivatalos nyelvek intézményét alkalmazó spanyol regionális autonómia megoldás mintaadónak tekinthető Európában –, addig Franciaország az egynyelvűség mítoszáat erőlteti. A francia közjogi álláspont értelmében kisebbségek Franciaországban nem léteznek,³ ennél fogva kisebbségi nyelvekről sem beszélhetünk, de egyéb szempontból is szerencsésebb talán a regionális nyelv kifejezés használata. Bárhogyan is legyen, tény, hogy regionális nyelveket 1951-ig (*Loi Deixonne*) egyáltalán nem lehetett tanítani a francia állami is-

kolákban, és ezek a nyelvek 2008-ig alkotmányos elismerésben sem részesültek. Franciaország továbbá azon kevés európai állam közé tartozik, amely sem a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, sem a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt nem ratifikálta. Noha az elsőként említett Európa tanácsi dokumentumot 1998-ban aláírták, a ratifikációt a francia Alkotmánytanács döntése meghiúsította.⁴ Ez a hozzáállás különösen annak fényében visszatetsző, hogy Franciaország a nyelvi sokféleség jelszavát zászlajára tűző Európai Unió alapító tagállama. Az 1992. évi koppenhágai kritériumok – köztük a kisebbségvédelem – fokozott „bevasalása” az újonnan csatlakozni kívánó tagállamokon, miközben a régi tagállamoknál ezek érvényesülését adottnak vették, a kettős mérce jelenlegére irányítja a figyelmet.⁵

A tanulmány a franciaországi regionális/kisebbségi nyelvek történetének és jelenlegi helyzetének vázolásával az egynyelvű Franciaország mítoszáat kívánja eloszlatni, majd áttekinti a kisebbségi nyelvek és beszélők sorsát meghatározó, a francia nyelv államnyelvi státuszát megteremtő és körülbástyázó nyelvi jogalkotás egyes állomásait. A záró fejezetben a szerző a francia nyelvi jogi szabályozás jövőbeli esélyeit mérlegeli.

II. Kisebbségi nyelvek – őshonos nyelvi kisebbségek Franciaországban

Bernard *Cerquiglini* a francia kormányhoz készített 1999. évi jelentésében 75, Franciaország európai és tengerentúli területein beszélt nyelvet számolt össze, amelyek igényt tarthatnak a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája által biztosított védelemre.⁶ Lehetetlen volna ezek mindegyikét számba venni egyetlen tanulmány keretében, még akkor is, ha világos határvonalat tudnánk vonni a nyelvek és nyelvjárások között. Ehelyütt hét nyelvvel foglalkozom csupán. Ezek közül hatot a kontinentális Franciaországban beszélnek őshonos nemzeti kisebbségek, tehát olyan közösségek, amelyek a francia államba való betagozódás előtt saját államalakulattal, legalábbis valamiféle jogi-politikai szerveződéssel rendelkeztek. Északról dél felé haladva ezek a következők: flamand, elzászi, breton, baszk, katalán, korzikai. Az okszitán nyelvről mindez nem mondható el, de kulturális jelentősége miatt mégis meg kell említeni. Csak ezeket figyelembe véve is könnyen megállapítható, hogy Franciaország nyelvi szempontból a legheterogénebb nyugat-európai állam. A fejezetben idézett statisztikai adatok az Euromosaic,⁷ az Ethnologue,⁸ valamint az UNESCO⁹ nyelvi adatbázisából származnak.

1. A flamandok¹⁰

A flamandok Franciaország észak-nyugati csücskében, a hagyományosan *Westhoek*nek nevezett területen élnek, amely nagyjából a Nord-Pas-de-Calais régióban található Dunkerque-i járásnak (*arrondissement*) felel meg. A flamandok kulturális gyökereiket legalább 892-ig tudják visszavezetni. Ettől kezdve a 14. század végéig Westhoekot Flandria grófjai kormányozták, de a flamand nyelv használatáról már 8. századi helységnévtáblák is tanúskodnak. A terület 1384-ben a Németalföld nagy részét egyesítő Burgundi Hercegség uralma alá került, *Merész Károly* halála (1477) után pedig lánya hozományaként a *Habsburg*-ház birtoka lett. A flamand grófság nyugati része elvileg a francia király, keleti része a német-római császár hűbérese volt, míg 1526-ban *I. Ferenc* francia király lemondott róla *V. Károly* javára. Flandria egyike lett a *Habsburgok* németalföldi birtokait 1549-től egyesítő Tizenhét Tartománynak, amely a Német-római Birodalom 1556-os felosztását követően *II. Fülöp* spanyol királyhoz került. A hét északi tartomány (Utrechti Unió) 1581-ben kikiáltotta függetlenségét, míg a déli tartományok, köztük Flandria (Arrasi Unió), hűséget esküdtek a spanyol koronának. A déli tartományok egy része *XIV. Lajos* uralma alatt, a németalföldi szabadságharcot és a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648), majd a tovább húzódó spanyol-francia konfliktust rendező 1659. évi pireneusi békeszerződés révén került végleg Franciaországhoz.

A francia flamand (*Frans Vlaams, Vlaemsch*) a nyugati flamand egyik változata, amely a német nyelvcsalád holland ágába tartozik. A nyelvet egészen a francia forradalomig használták az irodalomban és a helyi igazgatásban. Ma már csak orális formában létezik, s bár az 1982. évi *Savary*-körlevél¹¹ óta államilag oktatható nyelv, az érdeklődés iránta meglehetősen csekély. Hivatalos statisztikák híján nehéz megállapítani a flamand beszélők számát, az mindenesetre biztos, hogy a régió teljes lakosságához (körülbelül 4 millió fő) képest a szám elenyésző. Míg *Meic Stephens* 1976. évi könyvében még 90.000 főről tesz említést, addig az *Ethnologue* 1993-ból származó adata 10.000 beszélőt tart számon. Az 1996. évi *Euromosaic Report* szerint a nyelvet 20.000-en használják minden nap, és további 40.000-en alkalmanként. Az UNESCO nyelvi atlasza a határozottan veszélyeztetett nyelvek közé sorolja.

2. Az elzásziak¹²

Elzász Franciaország Bas-Rhin és Haut-Rhin (Alsó- és Felső-Rajna) megyékből (*département*) álló északkeleti régiója. A területen i. e. 1500 körül kelta törzsek te-

lepedtek meg, i. e. 58-ban meghódították a rómaiak, majd a Római Birodalom bukásával az alemannok kezére került. Az 5. században a frankok hajtották uralmuk alá, majd a 843. évi verduni szerződés értelmében a Frank Birodalom középső részéhez (*Francia media*) tartozóként *I. Lothár* kapta meg. A középső császárságot *I. Lothár* halála után további részekre darabolták, az Elzászt is magába foglaló északi terület *II. Lothár* birtoka lett (tőle eredeztetik a Lotaringia nevet). Az utód nélkül elhunyt *II. Lothár* földjeire *II. Kopasz Károly* nyugati, és *Német Lajos* keleti frank uralkodók is igényt tartottak. A kettejük közti viszályt a 870-ben kötött merseni szerződés zárta le, melynek értelmében Lotaringia keleti fele Elzásszal együtt *Lajos* uralma alá, a későbbi *Sacrum Romanum Imperium*hoz került.

A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) Elzászt Franciaországhoz csatolta – Strasbourg városát kivéve, amelyet *XIV. Lajos*nak csak 1681-ben sikerült megszereznie. Elzász egészen a francia forradalomig megőrizhette saját jogát, adminisztratív berendezkedését és viszonylag szabadon használhatta saját nyelvét. A társadalmi osztályok közül az arisztokrácia, az értelmiségiek és a felső középosztály került szorosabb kapcsolatba a francia kultúrával – a vallási üldözésnek áldozatul esett protestánsok mellett. Akárcsak a többi regionális nyelv esetében, a francia forradalom itt is gyökeres változást hozott. 1793-ban egyenesen a franciául nem tudó polgárok agyonlövését irányozták elő.¹³ A nyelvi terror enyhülését jelzi *Napóleon* híres mondanása: „Hadd beszéljenek németül, amíg a kardjaikat franciául forgatják!”¹⁴

A császár bukását követő kevesebb mint száz év leforgása alatt Elzász (Lotaringiával együtt) négyszer cserélt gazdát. 1871-ben *Bismarck* a Német Birodalomhoz csatolta, 1919-ben a versailles-i békeszerződés Franciaországnak ítélte, 1940-ben megszállták a náciak, végül 1945-ben ismét francia fennhatóság alá került. Eközben váltott németesítés és franciásítás folyt, és az 1871-1919 közötti időszakot leszámítva – amikor a németek engedélyezték a francia sajtó működését és a francia nyelv oktatását Elzászban – egyik hatalom sem volt elnéző a másik nyelvvel szemben. *Robert Wagner* gauleiter 1940-ben így nyilatkozott: „Ennek a területnek minden lakosa német eredetű, azok is, akik franciául beszélnek. Mostantól fogva Elzászban csak németül fognak beszélni: nem lesznek félmegoldások”.¹⁵ A második világháború után a náci kollaboránsoknak kemény megtorlásban volt részük. Az elzászi nyelv oktatását megtiltották – „időlegesen, amíg a francia vissza nem nyeri korábbi pozícióját”.¹⁶ A politikai helyzet azóta sokat enyhült, és a 80-as években kezdődött decentralizációs folyamat – a 60-as években felerősödő regionalizációs mozgal-

mak eredményeként – számos jogosítványt adott a régióknak, köztük Elzásznak is. Az elzásziak a mai napig Franciaország egyik legöntudatosabb kisebbségének számítanak; modern autonómiatörekvéseik legalább 1927-ig nyúlnak vissza.

Amit az elzásziak elzászi nyelvnek (*Elsässerditsch*) hívnak, az valójában a felnémet nyelvek közé tartozó alsó alemannból kialakult különféle német nyelvjárások összessége; önálló nyelvi jellege vitatott. Elzász rendkívül gazdag és régi irodalmi hagyománnyal rendelkezik. Itt írta az első német (konkrétan rajnai frank) nyelvű verset, az *Evangelienbuchot* 868-ban *Otfrid von Weissenburg*. A latin nyelv hanyatlásának korában Elzász egyike volt az első német tartományoknak, amelyek áttértek a helyi nyelv hivatalos használatára. A reformáció idején először Strasbourgban vezették be a német nyelvű misét, és itt adták ki az első német Bibliát is 1466-ban, hatvannyolc évvel *Lutheré* előtt. Az elzászit az *Ethnologue* 1987. évi adata szerint másfél millióan beszélik, ami a régió lakosságának több mint háromnegyedét jelenti. Státusza ez alapján viszonylag erősnek mondható, de az UNESCO nyelvi atlasza így is a sérülékeny nyelvek közé sorolja. Különösen a sztenderd német térnyerése veszélyezteti pozícióját.

3. A bretonok¹⁷

A bretonok Franciaország legnyugatibb csücskében, *Bretagne* régióban élnek. A területre az i. e. 1. évezred folyamán kelta törzsek vándoroltak be, majd i. e. 56-ban a rómaiak elfoglalták, és *Armorica* néven, *Gallia* részeként provinciává szervezték. A kelták újabb hulláma az 5-6. században Délnyugat-Britanniából érkezett – valószínűleg az angolszász invázió elől menekülve. A területen több apróbb királyság létesült, melyek a 8. század végén frank fennhatóság alá kerültek. *Nominoë* király 845-ben csapást mért *II. Kopasz Károlyra* és egységesítette *Bretagne-t*. Utódai további háborúkkal erősítették meg a királyság függetlenségét, amely legnagyobb kiterjedése idején magába foglalta Normandia, Maine és Anjou egyes részeit, valamint a Csatorna-szigeteket is. E területek egy része sosem volt breton nyelvű. A térségben a 9. századtól kezdve rendszeresek voltak a viking betörések, akik elől a breton papság és nemesség egy része a francia és az angol királyhoz menekült. A vikingeket 938-ban űzte ki végleg *Alan Barvek*, majd hűséget esküdött *IV. Lajos* francia királynak, és felvette a hercegi címet. A hazatérők magukkal hozták vendéglátóik nyelvét, és a latin helyett a közigazgatás és a vallás nyelve lassanként – jóval a francia királyságba való beolvadás előtt – a francia lett. *Bretagne* utolsó breton nyelvű uralkodója a 11. század végén halt meg.

A Bretagne-i Hercegség váltakozó irányú dinasztikus politikát folytatott, hol az angol, hol a francia uralkodót támogatva. A breton örökösödési háborúból (1341-1364) az angolpárti *John Monfort* került ki győztesen a francia *Blois Károlyyal* szemben, de a százéves háború végén (1453) Bretagne ismét francia fennhatóság alá került. *II. Ferenc* breton herceg *I. Miksa* német-római császárral együtt harcolt a franciák ellen. Vereségük után Ferenc a vergeri béke (1487) értelmében lányait csak a francia király engedélyével házasíthatta ki. Mivel *Bretagne-i Anna* engedély nélkül ment hozzá Miksához, *VIII. Károly* francia király 1491-ben meghódította Rennes-t, és második feleségként elvette Annát, miután annak előző, gyermektelen házasságát a kánoni házassági jog alapján érvénytelenítette. Bretagne 1532-ben veszítette el végleg függetlenségét. A hercegséget hivatalosan 1789-ben törölték el az addig megőrzött privilégiumaival együtt, valamint területét öt département-ra osztották. Loire-Atlantique megyét – Nantes-tal, az egyik történelmi breton fővárossal együtt – 1956-ban Pays de la Loire régióhoz csatolták.

A breton (*brezhoneg*) a szigeti kelta nyelvek P-kelta csoportjába tartozik, ekként a velszi és a korni rokona. Négy fő dialektusa Bretagne ősi területi beosztásának megfelelően a leoneg, a tregerieg, a kerneveg és a gwenedeg. A nyelvet jobbra csak Bretagne nyugati részében, *Basse-Bretagne* (*Breizh Izel*) területén beszélik, a keleti részeken a francia mellett inkább a *gallt* használják (csekély mértékben). 1914-ben még *Basse-Bretagne* lakosságának 90%-a, kb. 1.300 000 fő beszélt bretonul, 1974-ben már csak 685.000-en, 1989-ben pedig 225.000-en. A nyelv beszélőinek száma napjainkban kb. 200.000 (a történelmi Bretagne területén élő 4 millió lakos 5%-a), melynek háromnegyede 65 év feletti. Bár a breton megmentésére a 19. század eleje óta vannak törekvések,¹⁸ 1951 óta államilag oktatható nyelv, 1977 óta pedig működik a *Diwan*-iskolahálózat,¹⁹ a beszélők rohamosan csökkenő tendenciáját és demográfiai megoszlását figyelembe véve nem csoda, hogy az UNESCO nyelvi atlasza a súlyosan veszélyeztetett nyelvek közé sorolja.

4. Az okszitánok²⁰

Az okszitánok Dél-Franciaországban, Monacóban, Olaszország egyes részein (Piedmont, Liguria, Guardia Piemontese) és a spanyolországi Arán-völgyben²¹ élnek. Ezeket a területeket a 13. század óta hívják Occitaniának, amely csak nyelvi-kulturális értelemben használható fogalom.²² Politikai entitás ezen a néven sosem létezett, a területet a 13. századi francia hódítás előtt csak rövid időszakokra egyesítették: a római időkben Aquitánia néven egyike volt az ún.

Hét tartománynak (*Septem Provinciae*), az 5. században a vizigót Toulouse-i Királysághoz tartozott, a 7-8. században pedig frank fennhatóság alatt állt. A térséget az albigensek elleni keresztes hadjáratok során (1209-1271) olvasztották be a francia királyságba.

Az okszitán (*occitan, lenga d'òc*) számos dialektus formájában élő, a nyugati újlatin nyelvek galloromán csoportjába tartozó nyelv. Ez az egyik legnagyobb kulturális hagyományokkal rendelkező kisebbségi nyelv Franciaországban, az egész Európába kisugárzó középkori trubadúrköltészet nyelve. Első írásos emléke a 10. század második feléből származik, és onnantól kezdve számos irodalmi műfajban találkozunk vele. Az okszitánt a latin mellett a közigazgatásban is használták; a francia csak a 15. század második felében jelent meg, és a 16. században terjedt el széleskörűen. A 17. század közepén az okszitán elit már kétnyelvű volt, de a köznép mindennapi nyelvhasználatában a városokban csak a 20. század elején, vidéken pedig a második világháború után vált dominánssá a francia. Az okszitánt a francia forradalom idején egyszerű tájnyelvvé, *patois*-vá fokozták le. Újkori reneszánsza a 19. század közepén alapított *Félibrige* mozgalom keretében kezdődött.²³ Az okszitán 1951 óta államilag oktatható nyelv. Az első kétnyelvű magániskolát 1979-ben alapították. Jelenleg 57 *Calandreta* működik, 3278 tanulóval.²⁴

Az okszitánt gyakran emlegetik provanszálként, mivel a trubadúr irodalom központja hagyományosan Provence tartomány volt. A provanszál azonban csak egyike a számos okszitán nyelvjárásnak. Az okszitán hat fő dialektusa *Pierre Bec* szerint²⁵ a lemosin (limousin), az auvergnat, a vivaroalpenc (alpine provençal), a gascon (ide tartozik az aráni is), a languedocien és a provençal. A beszélők számának megállapítása az okszitán esetében sem egyszerű feladat. Az biztos, hogy Franciaország lakosságának egynegyede, kb. tizenötmillió fő él az ország területének egyharmadát felölölő Occitániában, amely összesen 36 megye területét foglalja magába vagy érinti. Meic Stephens 1976-ban azt írta, hogy tízmillióan tudnak valamennyit okszitánul, kétmillió fő pedig minden nap használja a nyelvet. Az Euromosaic kutatás kb. hatmillió főre becsüli azok számát, akik valamennyire ismerik a nyelvet. Az Ethnologue szerint 1.940.000 fő beszél okszitánul, az 1999. évi Y'INED felmérés pedig 789.000 főről számol be. Az UNESCO nyelvi atlasza mind a hat nyelvjárást a súlyosan vagy határozottan veszélyeztetett nyelvek közé sorolja.

5. A baszkok²⁶

A történelmi Baszkföld (*Euskal Herria*) a spanyol-francia határ mentén, a nyugati Pireneusok két

oldalán fekszik. Hét tartományából három – Lapurdi (Labourd), Nafarroa Beherea (Basse-Navarre) és Zuberoa (Soule) – a franciaországi Pyrénées-Atlantiques megyében található, ezeket összefoglalóan Észak-Baszkföldnek (*Iparralde*) nevezik. A baszkok történetének kezdete mintegy kétezer évvel ezelőtre datálható, de a népnek és nyelvének eredetét a mai napig homály fedi. Baszkföldön az idők során számos náció – kelták, rómaiak, vizigótok, frankok, mórok – telepedett le, és többféle államalakulat létezett. Ezek közül kiemelkedik a 7. század elején alapított Baszk Hercegség, amely a 9. század végétől fokozatosan beolvadt a Gascogne-i Hercegségbe; valamint a 9. század elején létrejött Navarrai Királyság (eredeti nevén Pamplonai Királyság). Utóbbi 1076-1134-ig Aragóniához tartozott, majd egyes területei hosszabb-rövidebb ideig Kasztília és a francia királyság befolyása alá kerültek. Déli részeit 1512-ben meghódította a spanyol korona, azonban a Navarrai Királyság az északi területekre zsugorodva megőrizte függetlenségét. Amikor 1589-ben *III. Navarrai Henrik IV.* *Henrik* néven francia király lett, a két királyság perszonalunióra lépett egymással, majd a területet *XIII. Lajos* 1620-ban teljesen beolvasztotta a francia királyságba (noha a francia uralkodók egészen 1792-ig, majd 1814-1830 között viselték a navarrai király címet is).

Az északi baszkok politikai és kulturális szempontból nem voltak olyan öntudatosak, mint déli rokonaik (akik egészen 1876-ig megtarthatták ősi jogukat, a *fueros*). Első autonómiamozgalmukat, az eredetileg politikai lapként működő, 1959-ben alapított *Enbatát* 1974-ben – egy évvel az ETA spanyolországi gerillaakcióját követően – betiltották mint „a francia állam egységére nézve veszélyes, felforgató szervezetet”. Az északi baszkok azóta főleg a nyelvpolitika terén aktívak, de a területi autonómia iránti küzdelmet sem adták fel.²⁷ Eddig annyit sikerült elérni, hogy 1997 óta hivatalosan használhatják a *Pays Basque* nevet.²⁸

Az ismeretlen eredetű baszk nyelv (*euskara*) számos nyelvjárásra tagolódik. Irodalmi nyelvként való használatát a 16. század közepén dokumentálták először, illetve ekkor jelent meg az Újtestamentum baszkul. A közigazgatásban sosem használták a baszk nyelvet. Az állami iskolarendszerben 1951-ben engedélyezték tantárgyként való oktatását. Az első baszk nyelvű iskolát elkötelezett szülők kis csoportja alapította 1969-ben. A jelenleg működő 29 *ikastolát* 2684 diák látogatja.²⁹ Az Ethnologue 1991. évi adata szerint (az akkor 250.000 iparraldei lakosból) 76.000 fő, azaz a népesség durván egynegyede tudott baszkul. Egy friss szociolingvisztikai felmérés hasonló adatokat közöl (238.000 főből 51.000 aktív, 22.000 passzív kétnyelvű)³⁰, ezáltal az UNESCO atlasza

szerint a baszk Franciaországban súlyosan veszélyeztetett nyelvnek minősül. A baszk beszélők száma évről évre fogy, de bizakodásra adhat okot, hogy a fogyás üteme lassulni látszik, és a fiatal kétnyelvűek száma egyre nő.

6. A katalánok³¹

A történelmi Katalónia Spanyolország északkeleti részét (a katalán, a valenciai és az aragón autonóm közösségeket), a Baleári-szigeteket, Andorrát és a franciaországi Rousillont foglalja magába. A területen az i. e. 6. században ibérek, ezt követően görögök, föníciaiak, punok és rómaiak telepedtek meg. 718-ban a mór Al-Andalus része, majd a 8. század végén a Marca Hispanica részeként frank határőrvidék lett. Az első barcelonai gróft 801-ben iktatta be Nagy Károly, akik ezt követően egészen a 10. század végéig a frank király hűbéresei voltak. 897-ben Szőrös Wilfred örökletessé tette a grófi címet, ezzel a Barcelonai Grófság gyakorlatilag függetlenné vált a frank koronától. 1137-ben a Barcelonai Grófság házasság révén egyesült az Aragón Királysággal, és az így létrejött új államalakulatban, az Aragón Koronában már Katalán Hercegségnek nevezik. Az Aragón Korona a 13. században tengeri nagyhatalommá vált, a Baleári-szigeteken és Valencián kívül Szicíliát, Szardíniát és Korzikát is meghódította. A királyság négy tartománya (Katalónia, Aragónia, Valencia és a Baleári-szigetek) külön-külön rendi gyűléssel (*cortez*) és kormányzati szervvel (*Generalitat*) rendelkezett. 1469-ben I. Kasztíliai Izabella és II. Aragóniai Ferdinánd házasságkötése révén Katalónia betagozódtott a spanyol királyságba. Kivételt képezett Rousillon, amely 1462-1493 között francia uralom alatt állt. 1635-ben, még a harmincéves háború keretében kitört a francia-spanyol háború, amelynek során XIII. és XIV. Lajos – a spanyol korona ellen 1640-ben kitört felkelést támogatva – jelentős katalán területeket ragadtak el IV. Fülöp spanyol királytól. A háborút lezáró 1659. évi pireneusi béke révén a Rousilloni Grófság, Cerdagne és néhány egyéb katalán terület végleg Franciaországhoz került.³² (Ezekből jött létre Rousillon provincia, melyet a francia forradalom idején Languedoc-Roussillon régió részeként, Pyrénées-Orientales megye néven szerveztek át.) A területátadást önkéntes lakosságcsere követte, amikor is a francia-szimpatizánsok Rousillonba, a spanyolok hívei Barcelonába költöztek. Ennek köszönhető, hogy Rousillon összességében elégedett volt a francia uralommal, és a mai napig egész Franciaország egyik legrepublikánusabb területének számít.

Noha XIV. Lajos 1700-ban megtiltotta a katalán nyelv hivatalos használatát,³³ a magánéletben a nyelv

szinte semmit nem veszített pozíciójából – egészen a francia forradalomig és a Jules Ferry-féle oktatási törvényekig, amikor is az iskolák falain a következő feliratot olvashatták a nebulók: „*Soyez propre, parlez français!*” („Légy tiszta, beszélj franciául!”). A katalán nyelv tantárgyként való oktatását 1951-ben engedélyezték a közoktatási rendszerben; a Bressola nevű magániskola-hálózat a 70-es évek óta működik. Míg a politikai autonómia iránti kezdeményezőkétségük össze sem vethető déli rokonaikéval, az észak-katalánok nyelvük védelmében meglehetősen aktívak. Talán ennek is köszönhető, hogy – egy 2005. évi felmérés szerint³⁴ – a lakosság 65%-a ért, 37%-a pedig beszél is katalánul; ez mintegy 275.000, illetve 157.000 főt jelent.³⁵ Szinte egyedülálló jelenség (csak Korzikán találkozzunk hasonlóval), hogy Pyrénées-Orientales megye 2007-ben társhivatalos nyelvvé tette a katalánt, és az élet minden területén törekszik a nyelv státuszának erősítésére.³⁶

7. A korzikaiak

Korzika 1991 óta sajátos közjogi státusszal rendelkezik Franciaország 27 régiója között, ami azt jelenti, hogy a korzikai az egyedüli kisebbség, amelynek sikerült bizonyos mértékű politikai-területi autonómiát kicsikarnia a francia államtól. Ez igencsak meglepő, ha elfogadjuk *Faragó Béla* álláspontját, miszerint „az önálló nemzetté válás vágya Korzikán soha nem jutott túl a külföldi uralmak elleni végnélküli felkelések, a hegyekből jövő és oda visszamenekülő terroristák által végrehajtott akciók időnként hétköznapivá váló zúrzavarán”.³⁷ Tény, hogy még mielőtt végleg Franciaországhoz került volna, a földközi-tengeri sziget évszázadokon át folyamatosan idegen népek befolyása alatt állt. Meghódították a föníciaiak, az etruszok, a görögök, a karthágóiak, majd az i. e. 3. században a rómaiak. 430-ban először a vandálok, majd a gótok rohanták le. A 6. század közepén Bizánc fennhatósága alá került, majd a birodalom összeomlása után megszállták a lombardok. A 8. századtól a 11. század elejéig rendszerezések voltak a mór betörések. A Karoling időszakban a Toszkán Hercegség uralma alá került. *Kis Pippin II. István* pápának ajándékozta a szigetet, majd a Szent Szék 1078-ban a pisai püspökre bízta az igazgatást. A Pisai Köztársaság folyamatos harcban állt a genovaiakkal, akik először a 12. század elején érkeztek Korzikára, majd 1282-ben vetették meg végleg a lábukat. 1359-ben a sziget északkeleti része (*Terra del Commune*) megállapodást kötött Genovával, miszerint éves adófizetés fejében egy hat főből álló korzikai tanács fogja igazgatni a területet *Sambucuccio d'Alandu* irányításával. A 15. század elején egy rövid időre

az aragón korona vette át az irányítást, majd a 16. század közepén Franciaország hajtotta uralma alá a szigetet. Genova mindkét alkalommal rövid úton visszaszerezte és gyakorlatilag a 18. század közepéig meg is tartotta a hatalmat.³⁸

A korzikai nép öntudatra ébredését 1729-hez köthetjük, amikor felkelés tört ki a genovai elnyomás ellen. A nemzeti hősként tisztelt *Pasquale Paoli* 1755-ben kikiáltotta a független Korzikai Köztársaságot, és tíz évvel később Rousseau tanait követve megfogalmazta az újkor első írott nemzeti alkotmányát (olasz nyelven).³⁹ Ennek ellenére Genova továbbra is saját tulajdonának tekintette a szigetet, és 1768-ban eladta XV. Lajos francia királynak. *Paoli* Angliában próbált szövetségeseket találni a sziget visszafoglalásához, ami az 1794-96 közötti időszakra sikerült is, de ezt követően Korzikát teljesen beolvasztották a Francia Köztársaságba. (A britek 1814-ben még egy kísérletet tettek a sziget elfoglalására.) *Napóleon* sem részesítette kedvezményes elbánásban egykori szülőhazáját.⁴⁰

A korzikai nemzeti mozgalom⁴¹ – eleinte csak kulturális téren – már a 19. század második felében ébredezni kezdett. A második világháború idején *Mussolini* ezt a saját javára szeretne fordítani, de a szigetet *Hitler* visszaadta a kollaboráns *Vichy*-kormánynak. A szövetségesek győzelme után a korzikai autonómiatörekvéseket ugyanúgy csírájában fojtották el, mint a többi kisebbség esetében. Ennek ellenére a korzikai nacionalizmus él és virul, és az elmúlt évtizedekben számos sikert könyvelhetett el. Elérték például, hogy az 1960-ban Provence-Alpes-Côte d'Azurhoz csatolt szigetet tíz évvel később leválasszák a régióról; 1982-ben⁴² *collectivité territoriale* státuszt, majd 1991-ben⁴³ és 2002-ben⁴⁴ ennél is szélesebb körű autonómiát kaptak.

A korzikai nyelv (*corsu*) egy déli újlatin nyelv-változat, amely leginkább az olasz nyelv toszkán dialektusához hasonlít. Bár a szigeten a latint és az olaszt is használták a kezdetektől fogva, a korzikai sosem volt csupán vernakuláris nyelv: hivatalos használatáról már 11. századi iratok is tanúskodnak.⁴⁵ Noha állami oktatását csak 1974-ben engedélyezték, a korzikai kivételes jogi helyzetet élvez a francia regionális nyelvek között: 1991 óta a rendes tanterv részét képezi Korzikán,⁴⁶ valamint 2005 óta a régió hivatalosan elismert nyelve.⁴⁷ Az Euromosaic 1990. évi adata szerint a sziget akkori 250.000 fős lakosságának fele tudott korzikaiul (a tíz évvel korábbi helyzethez képest ez csökkenés), és a népesség 10%-ának ez volt az anyanyelve. Az Ethnologue szintén 125.000 beszélőről ad számot, valamint további 30.000 főről a kontinentális Franciaországban. Az UNESCO a határozottan veszélyeztetett nyelvek közé sorolja a korzikait.

III. A francia nyelvi jogalkotás története

Valamely állam saját nemzeti kisebbségeihez, így az ezek által beszélt nyelvekhez való viszonyát a szakirodalomban gyakran hangoztatott álláspont szerint az adott állam által elfogadott nemzetkonceptió mentén lehet megérteni.⁴⁸ A nemzet fogalmának két fajtája a 18. század végi szellemi áramlatok termékeként az 1870-es években született meg Elzász-Lotaringia hovatarozásának kérdése kapcsán. Igazi népszerűsége a dichotómia akkor tett szert, amikor *Friedrich Meinecke* a politikai nemzetet (*Staatsnation*) és a kulturális nemzetet (*Kulturnation*) szembeállította egymással.⁴⁹ „Az első típust a polgárok szabad szövetségeként, racionális és önkéntes politikai konstrukcióként jellemezhetjük. Ez a polgári, szerződésen alapuló, választható szövetség a francia nemzetfelfogás alapja, amelyet a Felvilágosodás filozófusai alkottak meg, és a Francia Forradalom hívott életre. A második típus ezzel szemben egy történeti közösség megtestesüléseként, egy identitásérzés kifejeződésékként, egy természetes rend megnyilvánulásaként fogja fel a nemzetet. Ez a kulturális, szerves, kötődésen alapuló nemzet a német eszmény alapja, amelyet a romantikusok vallottak magukénak, és a Második és Harmadik Birodalomban öltött testet.”⁵⁰

Tanulmányom céljainak megvalósításához nem kell abba a vitába bocsátkoznom, amely a dichotómia megalapozottságát és következményeit övezi, az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy a két nemzetfogalom még ideáltípusként sem értelmezhető csúsztatások nélkül. A francia kérdés kapcsán csupán két megjegyzést kívánok fűzni a témához. Először, akik azzal indokolják a kisebbség mint jogi fogalom értelmezhetetlenségét a politikai nemzet koncepciójában, hogy az a diszkrimináció tilalmának alapelvébe ütközik, azok alapvetően félreértelmezik a kisebbségi jogok lényegét: privilégiumokat, többletjogokat látnak ott, ahol mindössze a valódi jogegyenlőség biztosításáról van szó.⁵¹ Másodszor, éppen a politikai nemzet koncepciója az, amely nem igényli, hogy a politikai közösségbe tartozók egyetlen nyelvet használjanak;⁵² a közös kultúra és nyelv a kulturális nemzet fogalmának sine que nonja. Ennélfogva a francia nyelv- és kisebbségpolitika alakulását nem lehet kizárólag a politikai nemzetállam koncepciójával magyarázni, már csak azért sem, mert – amint az alábbiakban bizonyítani törekszem – a nyelvi homogenizáció már jóval a modern francia nemzetállam kialakulása előtt megkezdődött.⁵³ Véleményem szerint jóval összetettebb és mélyebben gyökerező ideológiai, identitáspolitikai megfontolások játszanak itt szerepet, amelyek vizsgálatához a dolgozat

keretei között sajnos nincs módomban. Az azonban vitathatatlan történelmi tény, hogy a francia nyelv elterjesztését a *Capeting*-dinasztia királyi hatalmának megszilárdítása és az *Île-de-France* területéről kiinduló birodalomépítés eszközeként használták mind Európában, mind a tengerentúlon (belső vs. külső kolonizáció).⁵⁴

A francia nyelv első írásos emléke a 842-ben keletkezett *Strasbourg-i eskü*, amely három nyelven íródott: latinul, ófranciául (*lingua romana*) és ófelnémetül (*lingua teudesca*). A dokumentum azt a híres történelmi eseményt rögzítette, amikor *Jámbor Lajos* frank király és római császár fiai, *Kopasz Károly* és *Német Lajos* – akik a nyugati, illetve keleti frank területeket már a birodalom tényleges feldarabolása (843) előtt is uralmuk alatt tartották – a másik országának köznyelvén elmondott esküvel pecsételték meg testvérük, *Lothar* ellen kötött szövetségüket.⁵⁵ A francia a 10. században még csak egyike volt a gallorómán nyelvek (az újlatin nyelvek nyugati ágának egyik csoportja) népes táborának, jelesül az észak-franciaországi *langues d’Oil* dialektuskontinuumnak. Szociális, kulturális vagy gazdasági presztízst tekintve éppen ugyanakkora esélye volt az államnyelvvé válásra, mint a pikárd, a normann (amely *Hódító Vilmos* Angliájának hivatalos nyelve volt), vagy éppen a dél-franciaországi *langues d’Oc* nyelvcsaládba tartozó okszitán nyelvnek. A történelem azonban úgy hozta, hogy 987-ben *Capet Hugót* koronázták francia királlyá.⁵⁶

A francia nyelv hivatalos státuszával kapcsolatos első jogforrás a 16. század elejéről származik. Az *I. Ferenc* által 1539-ben kiadott *Villers-Cotterêts-i* ordonnance 110-111. cikkelyei a francia nyelv kötelező használatát írták elő a közszféra minden területén:⁵⁷ „Hogy a bírói határozatok [arrêts de justice] érthetőségéhez kétség ne férhessék, kívánjuk és elrendeljük, hogy ezek olyan világosan íródjanak, hogy velük kapcsolatban se kétértelműség, se bizonytalanság vagy ezek lehetősége, se az értelmezés szükségessége fel ne merülhessen. Mivel pedig ilyen dolgok gyakran előfordulnak a határozatokban lévő latin szavak értelmezése miatt, azt akarjuk, hogy ezentúl minden, a szuverén, az alárendelt vagy az alsóbb bíróságoktól származó határozat vagy eljárás, legyen az jegyzék, vizsgálati irat, szerződés, megbízólevél, jogi ügylet vagy végrendelet, vagy bármi, ami az igazságszolgáltatással [justice] összefügg, a feleknek a francia anyanyelven és ne másképp hirdettessék ki, jegyeztessék be és állíttassék ki.”⁵⁸

Számos szerző szerint az ordonnance célja mindössze a latin közéleti használatának visszaszorítása volt, nem pedig a francia elterjesztése a provinciákban.⁵⁹ Ezt a véleményt támasztja alá, hogy *I. Ferenc* 1531-ben – igaz, nem jószántából, hanem a *Languedoc* régióbeli nemesek nyomására – megerősítette *XII. Lajos* rendeletét, mely előírta, hogy „minden

büntetőeljárás és vizsgálat, bármi legyen is azok tárgya, vulgáris nyelven és a vidék népének nyelvén íródjon [...], mivel egyébként semmilyen hatásuk és érvényük nem lesz”.⁶⁰ Akárhogy is volt, a *Villers-Cotterêts-i* ordonnance a gyakorlatban a regionális nyelvek használatának csorbítását eredményezte. A rendelet utat nyitott a francia nyelv térhódításának, amely eleinte „csak” az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban és az üzleti életben érvényesült, de lassanként begyűrűzött a tudományos és irodalmi életbe, az egyetemekre, és a nemesi elit informális nyelvhasználatába is. A francia nyelv tekintélyének növeléséért igen sokat tett az 1635-ben alapított Francia Akadémia, amely 1694-ben egy a királyi udvar nyelvhasználatát tükröző szótárt is kiadott.⁶¹ A francia nyelv a 16. század második felétől kezdve a nemzetközi diplomáciában is egyre hangsúlyosabb szerephez jutott, a 18. századra pedig – a francia filozófusok tevékenységének kisugárzása következtében – meghonosodott a *le rayonnement de la langue et de la culture française* eszmeisége. A jogalkotás mindazonáltal a szélesebb néprétegek (magán)nyelvhasználatát még jó ideig érintetlenül hagyta.⁶²

A regionális nyelvek sorsában döntő fordulatot a francia forradalom jelentett. 1789 decemberében eltörölték a régi közigazgatási egységeket (provinciákat, hercegségeket stb.), és helyettük 83 *département*-t, megyét vezettek be. Mivel Franciaország területi beosztásának átszervezése nem egyszer a hagyományos nyelvi határok megbontásával járt, ezért sok szerző ezt is egyfajta, az „oszd meg és uralkodj” taktikára épülő nyelvpolitikai intézkedésnek tartja.⁶³ Ami az explicit nyelvpolitikát illeti, a nagy nemzeti összetartás hevében 1790 január 14-én elrendelték a forradalmi joganyag regionális nyelvekre (*idiômes*)⁶⁴ történő lefordítását: „a végrehajtó hatalom a Nemzetgyűlés dekrétumait a Franciaország területén beszélt összes nyelven jelentesse meg. Így mindenki azon a nyelven olvashatja ezeket, amelyet a legjobban szeret, és a francia törvények mindenki számára ismertek lesznek.”⁶⁵ A folyamat nem ment zökkenőmentesen, így 1792 november 7-én különbizottságot állítottak fel a német, olasz, katalán, baszk és breton nyelvre való fordítás gyorsítására.⁶⁶ A jakobinus diktatúra idejére azonban felülkerekedett az a meggyőződés, miszerint a regionális nyelvek akadályozzák a „Szabadság, egyenlőség, testvériség” szellemében fogant forradalmi gondolatok terjedését, sötétségben tartják a tömegeket, ezért gyökerestől ki kell őket irtani.⁶⁷ A regionális nyelvek és az ellenforradalmi mozgalmak összekapcsolásával a nyelvpolitika közbiztonsági kérdéssé vált. A nyelvi terror (1793-1794) ideológiáját olyan jelentős politikusok táplálták, mint *Talleyrand*, *Henri Grégoire* vagy *Bertrand Barère*.⁶⁸

Grégoire abbé 1790-ben kérdőíveket küldött az ország minden sarkába, hogy a nyelvi helyzetről tájékozódjék. Felmérése – amelyet valószínűleg minden idők első szociolingvisztikai vizsgálatának tekinthetünk – nyomán született meg *A nyelvjárások megsemmisítésének szükségességéről és eszközeiről, valamint a francia nyelv használatának egyetemessé tételéről szóló jelentés*, amelyet 1794 június 4-én a Konvent elé terjesztett. Grégoire megállapította, hogy a 25 millió lakosságból 6 millióan egyáltalán nem ismerik a francia nyelvet, további 6 millióan pedig alig tudnak rajta egy beszélgetést lefolytatni. A mintegy 30 *patois* mellett mindössze hárommillióan beszélnek anyanyelvi szinten⁶⁹ a nemzeti nyelvet, és még kevesebb azok száma, akik helyesen tudnak írni rajta. Az abbé elmarasztaló következtetése az, hogy Franciaország, amely a szabadság biztosítását illetően élen jár a nemzetek között, a nyelvi kérdésben nem lépett túl a Bábel tornyán.⁷⁰

Barère 1794 január 27-én gyalázatos beszédet tartott a regionális nyelvekről a Közjóléti Bizottság előtt: „A föderalizmus és a babona bretonul beszél; az emigráció és a Köztársaság gyűlölete németül; az ellenforradalom olaszul, a fanatizmus pedig baszkul. Zúzzuk össze eme káros és tévelygő eszközöket! [...] Mennyi pénzt költöttünk arra, hogy az első két nemzetgyűlés törvényeit lefordítsuk a Franciaországban beszélt megannyi nyelvre! Mintha a mi feladatunk lenne fenntartani ezeket a barbár zsargonokat és durva nyelveket, amelyek csak a fanatikusokat és az ellenforradalmárokat szolgálják tovább!”⁷¹ A Konvent még aznap törvényt (*Décret du 8 pluvoise an II*) alkotott arról, hogy minden településen ki kell nevezni egy franciatanárt azokban a régiókban, ahol a lakosság regionális nyelveken beszél.⁷² A francia nyelven beszélni, olvasni és írni tanító állami általános iskolák felállítását 1793 október 21-én (*30 vendémiaire an II*) rendelték el.⁷³

A jakobinus nyelvpolitika az 1794 július 20-i (*2 thermidor an II*) törvényben tetőzött, amely be nem tartásához immár büntetőjogi szankciót is fűzött. A törvény hatályba lépésétől kezdve a Köztársaság egész területén minden közokiratot csak francia nyelven lehet készíteni (1. cikk). Egy hónap türelmi idővel ez vonatkozik a magánokiratokra is (2. cikk). Az a köztisztviselő, aki ennek ellenére nem francia nyelvű okiratot állít ki, rendőrbíróság elé állíttatik, hathónapnyi elzárásra ítéltetik és állásából elbocsátatik (3-4. cikk).⁷⁴

Robespierre bukását követően a nyelvi terror veszített vehemenciájából, és az adott történelmi helyzetben a nyelvi kérdés másodlagossá vált. A korábbi rendeleteket nem tudták vagy nem is akarták végrehajtani, az újak pedig valamivel engedékenyebb hangvételűek voltak. Az 1794 november

17-i (*27 brumaire an III*) törvény lehetővé tette a regionális nyelvek kiegészítő nyelvekként való használatát az oktatásban,⁷⁵ egy másik, egy évvel későbbi rendelkezés pedig már egyáltalán nem tartalmazott az oktatás nyelvére vonatkozó kitétel.⁷⁶ A napóleoni éra (1799-1815) központosítási törekvései, az államnyelven működő hadsereg, a francia nyelvű hivatalnokok országszerte történő szétküldése összességében mégiscsak a francia nyelv terjedésének kedvezett, és a regionális nyelvek további térvesztését eredményezte.⁷⁷

Franciaország 19. századi nyelvpolitikája elsősorban az oktatási törvényeken keresztül követhető nyomon. Az 1833 június 28-i *Loi Guizot* az elemi iskolai oktatás kötelező tárgyai között természetesen a francia nyelv alapismereteit is előírta.⁷⁸ Bár a törvény a regionális nyelvek használatáról kifejezetten nem ejtett szót, a gyakorlatban szigorú tilalom érvényesült. Az oktatás felelőségéről egy percre sem feledkezett meg senki, amint azt Finistère alprefektusának 1845-ben a tantestülethez intézett hírhedt szavai tanúsítják: „Mindenekfelett, uraim, ne felejtsek, hogy Önöket kizárólag azért helyezték ide, hogy megöljék a breton nyelvet.”⁷⁹ Az 1851 augusztus 17-i törvény már expressis verbis kimondta, hogy az oktatás nyelve kizárólag a francia.⁸⁰ Az iskolák falaira kiragasztott, diákoknak címzett utasítások között első helyen találjuk a *patois* használatának tilalmát. A „tájnyelven” való megszólalás megítélése a földre köpéssel volt egyenértékű.⁸¹ A tilalom megszegése megszegényítést vont maga után: a renitens diáknak egy apró fatárgyat (*le symbole, la vache*) akasztottak a nyakába, amitől csak úgy tudott megszabadulni, ha egy szerencsétlen társa is elszólta magát. Akinek a nap végén nyakában lógott a *symbole*, az külön büntetőfeladatra számíthatott.⁸² Nem csoda, hogy a regionális nyelvekkel kapcsolatos intézkedéseket összefoglalóan „*la vergonha*” (okszitánul: „szégyen”) névvel illetik.

Figyelemre méltó, hogy minden franciásítási törekvés ellenére még a 19. század közepén is milyen sokan nem beszéltek a nyelvet. Egy 1863. évi hivatalos felmérés adatai szerint Franciaország 37.510 településéből 8.381-ben egyáltalán nem használták a franciát; a mintegy négy millió iskolás gyermek közül 450 ezer nem beszélt, másfél millió pedig nem tudott írni franciául.⁸³ Hatható megoldásra volt tehát szükség, amely a Harmadik Köztársaság idején, Jules Ferry oktatási minisztersége alatt (1879-1883) realizálódott. A kötelező, ingyenes, szekularizált közköztetés⁸⁴ bevezetésével minden eddiginél nagyobb tömegeket tudtak bevonni az oktatásba, amelynek nyelve – természetesen – kizárólag a francia volt,⁸⁵ a rendszert kiszolgáló tanítók találó elnevezése pedig – *Charles Péguay* írása nyomán – „a köztársaság fekete huszárai”.⁸⁶

A francia nyelvi jogalkotás történetének következő fontos állomása 1951 január 11., a *Loi Deixonne* kihirdetésének időpontja. Ez a törvény az első, amely lehetővé tette a regionális nyelvek – pontosabban a baszk, a breton, a katalán és az okszitán⁸⁷ – állami oktatását: erre választható tantárgyként, heti egy órában, és csak akkor kerülhetett sor, ha a tanár maga kérte.⁸⁸ A törvény hatályát 1974-ben kiterjesztették a korzikai nyelvre is,⁸⁹ az 1975. évi *Loi Haby* pedig engedélyezte, hogy az oktatás minden szintjén („tout au long de la scolarité”) lehessen ezeket a nyelveket tanulni.⁹⁰ Az egyébként is szűkkeblű törvény végrehajtásának a feltételeit azonban nem teremtették meg, így csak rendkívül szerény sikereket tudott elérni.⁹¹

A kétnyelvű oktatásra az 1982. évi *Savary*-körlevél⁹² óta van lehetőség, amely immáron nem egyes nyelvekre, hanem általában a regionális nyelvekre vonatkozott,⁹³ tehát a támogatott nyelvek közé került a flamand és az elzászi is. A *Loi Deixonne*-t 2000-ben felváltó oktatási kódex rendelkezései értelmében a regionális nyelvek és kultúra tanítását az állam és a helyi közösség megállapodása alapján biztosítják.⁹⁴ Ezen kívül a tanároknak „nagylelkűen” megengedik, hogy amennyiben a tanítás – különösen a francia nyelv oktatása – érdekében hasznosnak találják, használhatják a regionális nyelveket az óvodában és az általános iskolában.⁹⁵ A belemerítő állami nyelvoktatást ugyanakkor a francia Államtanács 2002-ben jogellenesnek minősítette.⁹⁶

Míg az 50-es évek óta a regionális nyelvek egyre kedvezőbb státuszba kerülnek az oktatásban, helyzetük a közsféra egyéb területein sokkal kevésbé rózsás – főleg amióta a politikusok elkezdtek aggódni az angol nyelv térnyerése miatt, és alkottak egy sor, a francia nyelv státuszát erősítendő jogszabályt. Akárcsak az 1539. évi Villers-Cotterêts-i rendeletnél, e törvények esetében is az tapasztalható, hogy noha deklaráltan egy idegen (világ)nyelv ellen irányulnak, ezzel egyidejűleg a regionális nyelvek pozícióit is aláássák.

Az 1975. évi *Loi Bas-Lauriol*⁹⁷ a francia nyelv kötelező használatát írta elő az üzleti életben, jelesen a kereskedelmi feliratokon⁹⁸ (kivéve a széles körben ismert külföldi eredetű termékek neveit – 2. cikk) és dokumentumokban (pl. használati útmutató, jótállási jegy), a reklámokban, a televíziós és rádiós műsorok ismertetőiben (1. cikk), a munkaszerződéseken, a cégszabályzatban és a munkavégzésre irányadó egyéb szabályokban (4-5. cikk), valamint a közhasználatú üzemek, épületek és tömegközlekedési eszközök feliratain (6. cikk). A törvény némely esetben megengedte az idegen nyelvű fordítás alkalmazását a francia szöveg mellett. Az 1. cikkben foglaltak megsértése csalásnak minősült, és a fogyasztóvédelmi törvényben meghatározott szankciókat vonta maga

után (3. cikk). A közhasznú üzem használatától meg lehetett vonni a használati jogot (6. cikk), az állami támogatásban részesülőtől pedig vissza lehetett követelni a támogatást (7. cikk). A törvény hatályának húsz éve alatt – homályos fogalmazásmódja, a jogkövetkezmények meghatározásának pontatlansága és a jogalkalmazók felkészületlensége vagy hajlandóságának hiánya miatt – meglehetősen hatástalan maradt, és a sajtóban sem keltett nagy visszhangot.⁹⁹

Nem így az 1994. évi *Loi Toubon*,¹⁰⁰ amely még elődjénél is szigorúbb szabályokat írt elő – részletesebben, pontosabban és a nyelvhasználat minden eddiginél szélesebb területeire bemerészkedve. Ehhez most már alkotmányos jogalap is rendelkezésre állt, hiszen 1992 óta „a Köztársaság nyelve a francia” (Alkotmány, 2. cikk).¹⁰¹ Erre hivatkozva a *Loi Toubon* ékesszólóan kimondja, hogy „a francia nyelv Franciaország identitásának (*personnalité*) és kulturális örökségének alapvető eleme”, valamint „a frankofón közösséget alkotó államok közötti választott kötelék”. „Az oktatás, a munka, a kereskedelem és a közszolgáltatások nyelve a francia.” (1. cikk) Az 1975. évi nyelvtörvény előírásainak megtartása mellett a francia nyelv használata ezentúl kötelező minden Franciaországban tartott rendezvényen és konferencián (6. cikk).¹⁰² Az állami vagy államilag támogatott kiadású idegen nyelvű kiadványokat és újságokat legalább egy francia nyelvű összefoglalóval el kell látni (7. cikk).¹⁰³ Az oktatás, a vizsgák és a disszertációk nyelve az állami és magántanintézetekben egyaránt a francia, kivéve a külföldi vagy kifejezetten külföldiek számára fenntartott iskolákat, továbbá amikor az idegen vagy regionális nyelvek tanításának igénye igazolt (11. cikk).¹⁰⁴ A rádió- és televízióműsorok, valamint reklámok nyelve a francia, kivéve a teljes egészében idegen nyelven készült műsorokat (12. cikk).¹⁰⁵ Az állami vagy állami megbízású cégek most már kereskedelmi nevükben és márkajelzéseikben sem alkalmazhatnak idegen kifejezéseket, amennyiben rendelkezésre áll azok francia megfelelője (14. cikk). Tekintettel a *Loi Bas-Lauriol* végrehajtásának tanulságaira, a *Loi Toubon* részletesen szabályozza a szabályok ellenőrzésének és a szankciók érvényesítésének folyamatát is. A vizsgálóbiztos eljárásának akadályozása bűncselekmény, és pénzbüntetéssel vagy hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő (16-23. cikk).

IV. A regionális nyelvek jövőbeli esélyei Franciaországban

A francia nyelvi jogalkotás történetének végére érve az olvasó fejében ellentmondásos kép alakulhat ki, az ellentmondás azonban csak látszólagos. Úgy tű-

nik, a francia mint államnyelv státuszát bebetonozó jogi környezetben kedvező fejlemények is tapasztalhatók a regionális nyelvekre nézve, különösen az oktatás területén. Ezek a rendelkezések azonban nehezen tudják megállítani, még kevésbé visszafordítani azokat a kedvezőtlen demográfiai és szociolingvisztikai folyamatokat, amelyek a regionális nyelvek beszélői számának folyamatos csökkenését eredményezik. Ennek fő oka, hogy az intézkedések megvalósításához az állam alig biztosít anyagi, még kevésbé „erkölcsi” támogatást. Az oktatási kódex rendelkezései között például azt olvashattuk, hogy „a regionális nyelvek és kultúra tanítása az állam és a helyi közösség megállapodása alapján biztosított”. Mivel a jogalkotó nem mert vagy nem akart általános érvényű szabályt hozni, a gyakorlatban az egyes nemzeti-nyelvi kisebbségek elkötelezettségén és érdekérvényesítő képességén múlik, hogy milyen pozíciót tudnak kivívni saját nyelvük számára. Ez természetesen nemcsak az oktatásra, de a nyelvhasználat egyéb színtereire is vonatkozik. A regionális nyelveknek tett engedmények sok esetben pusztán „a kedélyek megnyugtatására” szolgáló látszatinétezkedések, melyek inkább az európai uniós politika nyomásának köszönhetőek, semmint a francia állam valódi elköteleződésének.

A francia közpolitikai gondolkodás ugyanis nem távolodott el az egy nemzet – egy nyelv mostanra igencsak elavultnak tűnő doktrínájától, és továbbra is ragaszkodik ahhoz a képtelen állításhoz, hogy kisebbségek márpedig nem léteznek Franciaországban. Ezt az ideológiát nemcsak az állam vezető politikusai hirdetik bőszen,¹⁰⁶ de a francia forradalomtól eredeztethető oszthatatlan nemzet felfogására és az állampolgári egyenlőségre hivatkozással „a republikánus ideál rottweilereként” működő Alkotmánytanács is képviseli.¹⁰⁷ Jó példa erre az alkotmánybíróági szerepet betöltő testület 1991 május 9-i döntése,¹⁰⁸ amely a Korzikának öngazgatási jogokat biztosító törvény rendelkezései közül eltörölte a Korzika lakosságát népként elismerő kitételt: „Mint az 1958-as Alkotmány második paragrafusa kimondja, Franciaország oszthatatlan, laikus, demokratikus és szociális Köztársaság, amely minden állampolgárnak biztosítja a törvény előtti egyenlőséget, bármilyen származású legyen is. Ennél fogva az, hogy a törvényhozó «a francia nép részét alkotó korzikai népről» beszél, ellentétes az alkotmánnyal. Ez ugyanis csak a francia népet ismeri, melyet a francia állampolgárok összessége képez, származásra, fajra vagy vallásra való tekintet nélkül.”¹⁰⁹

Hasonló érvekkel utasította el az Alkotmánytanács a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának ratifikációját is 1999-ben: „[A] Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, mivel

külön jogokat biztosít a regionális vagy kisebbségi nyelveket beszélők «csoportjainak» azokon a «területeken», ahol e nyelveket használják, sérti a Köztársaság oszthatatlanságának, a jogegyenlőségnek és a francia nép egységének alkotmányos elveit... [E]zek a rendelkezések az Alkotmány 2. cikkének első bekezdésével is ellentétesek, mivel úgy tűnik, elismerik a francián kívüli nyelvek használatának jogát nemcsak a «magánéletben», de a «közéletben» is, amelybe a Charta az igazságszolgáltatást, a közigazgatási hatóságokat és a közszolgáltatásokat is beleérti.”¹¹⁰ Az eszmeváltás második feléhez hozzáfűzhetjük: valószínűleg nem véletlen egybeesés, hogy a franciát de jure államnyelvvé tevő alkotmánymódosítás pár hónappal azelőtt született, hogy az Európa Tanács elfogadta a Nyelvi Chartát.

Mondhatnánk persze, hogy az elmúlt másfél évtizedben sok víz lefolyt a Szajrán, és nem is teljesen alaptalanul. Hosszas viták után a 2008. évi alkotmánymódosítás végre kimondta, hogy „a regionális nyelvek Franciaország kulturális örökségéhez tartoznak”.¹¹¹ A rendelkezés végül az Alkotmány 75-1. cikkében kapott helyet, mert a Francia Köztársaság oszthatatlanságát deklaráló 1. cikk kiegészítéseként a Szenátus – nem kis részben a Francia Akadémia állásfoglalásának hatására¹¹² – nem fogadta el.¹¹³ Az alkotmánymódosítás hatását egyelőre nehéz megítélni, de a regionális nyelvek történetében mindenképpen rendkívüli horderejű lépésről van szó, még ha csak szimbolikus értelemben is. Önmagában erre a rendelkezésre ugyanis alanyi jogokat nem lehet alapítani, ahogyan azt az Alkotmánytanács 2011. évi határozatában sietett leszögezni.¹¹⁴

Érdemi előrelépést a Nyelvi Charta ratifikációja és annak következtében konkrét jogosítványokat biztosító rendelkezések megalkotása jelenthetne. Minderre a jelenlegi elnök, *François Hollande* megválasztása előtt határozott ígéretet tett, ám a ratifikációs eljárás 2013 szeptemberéig nem indult el. A halogatás indoka állítólag az, hogy az Alkotmánytanács döntése miatt a ratifikációhoz meg kellene változtatni az alkotmány szövegét.¹¹⁵ Véleményem szerint ez csupán kifogás, hiszen a Charta részes államai között találjuk például Magyarországot vagy Szlovákiát is, amelyek alkotmánya ugyancsak egyetlen államnyelvet nevez meg. Szlovákiát az államnyelvről szóló alkotmányi rendelkezés nem akadályozta meg a Charta ratifikációjában, és noha Magyarország esetében a hivatalos nyelv alkotmányi elismerése évekkal a Charta ratifikációja után történt, nincs tudomásom arról, hogy bárkinek is eszébe jutott volna, hogy emiatt ki kellene lépniük a részes államok sorából. A ratifikáció végső soron politikai akarat kérdése, és jelen állás szerint úgy tűnik, ennek megszületése Franciaországban még várat magára.

Jegyzetek

¹ „La langue de la République est le français.” *Constitution du 4 octobre 1958*, Article 2. A dolgozatban hivatkozott jogszabályok – ahol másként nem jelzem – a francia kormány elektronikus jogi adatbázisából érhetők el: <http://legifrance.gouv.fr/>

² A témához lásd a szerző alábbi írásait: Linguistic Diversity and Language Rights in Spain. In: *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, No. 150. University of Law, Faculty of Pécs, Pécs 2012. 183-202. o.; Az ír nyelvi paradoxon. *Jogtörténeti Szemle* 2012. 3. sz. 48-59. o.; Területi autonómiával rendelkező kisebbségek Spanyolországban – nyelvi jogi kitekintés. In: Szöllösi László (szerk.): *Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája*. Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 2013. 289-293; Policies and legislation on autochthonous languages in the United Kingdom. In: *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, No. 151. University of Law, Faculty of Pécs, Pécs 2013. 129-150. o.

³ Franciaország ezt már a Népszövetség Konventjében leszögezte, miután Woodrow Wilson amerikai elnök egy általános, minden államra egyformán vonatkozó kisebbségvédelmi cikkely elfogadását javasolta. A francia küldött szerint „kisebbségek Franciaországban csak a képzeletben létezhetnek”. Idézi Martin Alexanderson: The Need for a Generalised Application of the Minorities Regime in Europe. *Helsinki Monitor* 1997/4. 48.

⁴ Erről bővebben lásd a IV. fejezetet.

⁵ Lásd hozzá: Nagy Noémi: *Double Standard in a Peripheral Policy of the European Union: the Issue of Minority Protection*. In: Andrassy György – Jyrki Kakonen – Nagy Noémi (eds.): *European Peripheries*. *Studia Europaea* 2012 – Jurisprudentia et Practica. University of Pécs, Faculty of Law, Centre for European Studies. Pécs, 2012. 159-173; valamint Nagy Noémi: *Kettős mérce az Európai Unió kisebbségvédelmi politikájában*. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok*, X. kötet. Pécs: PTE ÁJK Doktori Iskolája, Pécs 2011. 299-322. o.

⁶ Bernard Cerquiglini: *Les langues de la France*. Rapport au Ministre de l'Éducation Nationale, de la Recherche et de la Technologie, et à la Ministre de la Culture et de la Communication. 1999

http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/lang-reg/rapport_cerquiglini/langues-france.html

⁷ Institut de Sociolingüística Catalana, Centre de Recherche sur le plurilinguisme, and Research Centre Wales: *Euro mosaic Report on France*. 1996. <http://www.uoc.edu/euro mosaic/web/homean/index1.html>

⁸ Lewis, M. Paul – Simons, Gary F. – Fennig, Charles D. (szerk.): *Ethnologue: Languages of the World*, 17. kiadás. Dallas, Texas: SIL International, 2013. Online elérhető: <http://www.ethnologue.com/country/FR/languages>

⁹ Moseley, Christopher (szerk.): *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3. kiadás. Párizs: UNESCO Publishing, 2010. Online elérhető: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/> Az atlasz a veszélyeztetett nyelveket öt csoportba sorolja: sérülékeny (vulnerable), határozottan veszélyeztetett (definitely endangered), súlyosan veszélyeztetett (severely endangered), kritikusban veszélyeztetett (critically endangered), kihalt (extinct).

¹⁰ A fejezethez használt irodalom: Stephens, Meic: *Linguistic minorities in Western Europe*. Gomer Press, 1976. 358-361; Euro mosaic Report on France.

¹¹ *Circulaire n° 82-261 du 21 juin 1982*

¹² A fejezethez használt irodalom: Bell, David A.: *Nation-Building and Cultural Particularism in Eighteenth-Century France: The Case of Alsace*. *Eighteenth-Century Studies*, 1988/4. 472-490; Hummer, Hans J.: *Politics and Power in Early Medieval Europe: Alsace and the Frankish Realm 600-1000*. Cambridge University Press, 2005; Schiffman, Harold F.: *Linguistic Culture and Language Policy*. Routledge, New York 1996. 124-147. o.; Stephens, Meic: i.m. 341-357. o.

¹³ Stephens, Meic: i.m. 343. o.

¹⁴ *Ibid.* 344. o.

¹⁵ *Ibid.* 351. o.

¹⁶ *Ibid.* 352. o.

¹⁷ A fejezethez használt irodalom: Moal, Stefan: *Broadcast Media in Breton: Dawn at Last?* In: Helen Kelly-Holmes (szerk.): *Minority Language Broadcasting: Breton and Irish*. *Multilingual Matters*, 2001. 31-48; Kuter, Lois: *Breton: An Endangered Language in Europe*. International Committee for the Defense of the Breton Language, 2004. <http://www.breizh.net/icdbl/saozg/Endangered.pdf>; Stephens, Meic: i.m. 362-402; Euro mosaic Report on France.

¹⁸ A breton újjászületési mozgalom (*Emsav*) az irodalom területén kezdődött: *Hersart de la Villamarqué* 1836-ban jelentette meg a breton dalokat és balladákat tartalmazó *Barzaz Breiz* (Bretagne-i énekek) c. kötetét. A breton nyelv fejlesztéséért és támogatásáért ma az 1999-ben alapított breton nyelvi ügynökség, az *Ofis Publik ar Brezhoneg* felelős. Vö. <http://www.opab-oplb.org/>

¹⁹ A Diwan magániskolákban a belemerítő módszert alkalmazzák, amely az állami oktatásban nem megengedett (lásd a III. fejezetet). Az állami iskolákban legfeljebb a kétnyelvű oktatásra van mód 1979 óta (*Div Yezh*). A breton nyelvű egyházi iskolák (*Dihun*, „ébredés”) 1990 óta működnek. A bretonul tanuló diákok száma 2012-ben 14 709 volt. Vö. <http://www.fr.opab-oplb.org/5-chiffres-cles.htm> és <http://www.diwanbreizh.org/>

²⁰ A fejezethez használt irodalom: Stephens, Meic: i.m. 297-308. o.; Martel, Philippe: *Qui parle occitan? Langues et cité*, 2007/10. http://www.dglf.culture.gouv.fr/Langues_et_cite/langues_cite10.pdf; Thibaud, Sophie: *L'occitan*.

http://cle.ens-lyon.fr/servlet/com.univ.collaboratif.utils.LectureFichier?ID_FICHIER=1332154733834; Euro mosaic Report on France.

²¹ A Katalán Autonóm Közösségben található Aran-völgyben (*Val d'Aran*) beszélt okszitán nyelvjárás, az aráni (*aranés*) 2006 óta hivatalos nyelv, 2010 óta pedig első számú hivatalos nyelv. Vö. *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, 6. cikk

http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo6-2006.html és *Ley 35/2010, de 1 de octubre, del occitano, aranés en Aran* (http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/ca-135-2010.html).

²² Ahogyan *Frédéric Mistral* (1830-1914) Nobel-díjas okszitán költő, a *Félibrige* mozgalom alapítója fogalmazott: „Occitania nem egy ország, hanem egy eszme”. Idézi: Meic, Stephens: i.m. 298. o.

²³ Meg kell jegyezni, hogy az okszitánoknál is találunk politikai autonómiatörekvéseket, azzal az eltéréssel, hogy az okszitán nacionalizmus a francia királyságba való beolvadás után konstruált, nyelvi alapon kifejlődött nemzeti identitásra épül. Már az alapvetően a kulturális téren tevékenykedő *Félibrige* mozgalom is megfogalmazott politikai követeléseket (eleinte), de az első valóban politikai szervezet, az Okszitán Nacionalista Párt a második világháború után, 1959-ben jött létre.

²⁴ Vö. <http://www.calandreta.org/Nouvelle-traduction-20-Objectif.html>

²⁵ Bec, Pierre: *Manuel pratique d'occitan moderne*. Paris: A. et J. Picard, 1973. 22. Idézi: Thibaud, Sophie: i.m. 20. o.

²⁶ A fejezethez használt irodalom: Murphy, Lindsay: EU Membership and an Independent Basque State. *Pace International Law Review*, 2007/19. 337-338; Carter S., Michael: Ethnic Minority Groups and Self-Determination: The Case of the Basques. *Columbia Journal of Law and Social Problems*, 1986/20. 63-73; Cenoz, Jasone: Basque in Spain and France. In: Guus Extra and Durk Gorter (szerk.): *The Other Languages of Europe*. Multilingual Matters, 2001, 45-58. Stephens, Meic: i.m. 317-327.; Euromosaic Report on France.

²⁷ Lásd hozzá: Harguindéguy, Jean-Baptiste – Itçaina, Xabier: Towards an institutionalized language policy for the French Basque Country? Actors, processes and outcomes. *European Urban and Regional Studies*, 2012/4. 434-447; Bray, Zoe: Basque militant youths in France: New experiences of ethnonational identity in the European context. *Nationalism and Ethnic Politics* 2006/12. 533-553.

²⁸ A pays egy 1995-ben bevezetett közigazgatási egység, amely a *département* alatt helyezkedik el.

²⁹ Vö. <http://www.seaska.net/>

³⁰ Fifth Sociolinguistic Survey – Basque Autonomous Community, Navarre and Iparralde. 2012. 9. o.

http://www.euskara.euskadi.net/r59-738/en/contenidos/informacion/sociolinguistic_research2011/en_2011/2011.html

³¹ A fejezethez használt irodalom: Chaytor, Henry John: *A history of Aragon and Catalonia*. London: Methuen, 1933. <http://libro.uca.edu/chaytor/achistory.htm>; Puig i Scotini, Pau: Exercising self-determination without jeopardizing the rights of others: the Catalan model. *St. Thomas Law Review*, 2001-2002/14. 398-400; Stephens, Meic: i.m. 309-316; Euromosaic Report on France.

³² Számos egyéb terület, például Flandria egyes részei mellett. Ld. a II.1. pontot.

³³ *Interdiction officielle de la langue catalane – Edit du Roy, 2 Avril 1700.*

³⁴ Generalitat de Catalunya: *Catalan, language of Europe*. 6. http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/Catala%20llengua%20Europa/Arxius/cat_europa_angles_07.pdf

³⁵ Hivatalos népszámlálási adatok hiányában a statisztikákkal nem árt óvatosan bánni. Meic Stephens 1976-ban 260 000 katalán beszélőről adott számot (60%), az Euromosaic kutatás 1996-ban 140 000 beszélőt említett (49%), míg az Ethnologue 100.000 főt tart nyilván (1996. évi adat). Az biztos, hogy a veszélyeztetett nyelvek UNESCO-listáján nem szerepel a franciaországi katalán.

³⁶ Conseil Général du Pyrénées-Orientales: *Charte en faveur du Catalan*. <http://www.cg66.fr/202-charte-en-faveur-du-catalan.htm> Art. 1: „Le Conseil Général des Pyrénées-Orientales reconnaît officiellement, au côté de la langue française, le catalan comme langue du département.”

³⁷ Faragó Béla: Van-e korzikai nép? *Regio Kisebbségi Szemle* 1992. 2. sz. 36-58. o. at 36.

³⁸ Stephens, Meic: i.m. 328-340.

³⁹ Tandori Mária: *Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya*. JATE Press, Szeged 2002. 12-13. o.

⁴⁰ Stephens, Meic: i.m. 331-332. o.

⁴¹ A témához lásd bővebben: Daftray, Farimah: *Insular Autonomy: A Framework For Conflict Settlement? A Comparative Study of Corsica and the Åland Islands*. European Centre for Minority Issues, 2000. 1-71. o.

⁴² Vö. *Loi n° 82-214 du 2 mars 1982 portant statut particulier de la région de Corse (organisation administrative)*

⁴³ Vö. *Loi n° 91-428 du 13 mai 1991 portant statut de la collectivité territoriale de Corse*

⁴⁴ Vö. *Loi n° 2002-92 du 22 janvier 2002 relative à la Corse*

⁴⁵ Scalfati, Silio P. P.: Latin et langue vernaculaire dans les actes notariés corses XIe-XVe siècle. In: *La langue des actes*.

XIe Congrès international de diplomatique, Troyes, 11-13 septembre 2003 <http://elec.enc.sorbonne.fr/CID2003/scalfati>

⁴⁶ Az 1991. évi törvény (ld. 43. lj.) vonatkozó rendelkezése már nem hatályos, helyette az oktatási kódex (*Code de l'éducation*, Article L312-11-1), valamint a 2002-es korzikai törvény (ld. 44. lj.) 7. cikke rendelkezik a kérdésről: „La langue corse est une matière enseignée dans le cadre de l'horaire normal des écoles maternelles et élémentaires de Corse.” A korzikai nyelv oktatásáról lásd bővebben a Korzikai Akadémia honlapját: http://www.ac-corse.fr/lcc_20/

⁴⁷ http://www.corse.fr/Langue-et-culture-corses_a508.html Lásd a Korzikai Nyelvi Chartát, valamint a 2007-2013 közötti időszakra vonatkozó stratégiai tervet a korzikai nyelv fejlesztéséről. A Korzikai Nyelvi Charta értelmében „a korzikai nyelv használata – a francia mellett – természetesen a gazdasági és a társadalmi életben, valamint a közsférában.” A Charta egyedülálló módon alanyi jogot biztosít a korzikai nyelv tanulásához.

⁴⁸ Vö. pl. Demény Gyöngyvér: Etnopolitika Franciaországban. In: Szarka László – Vizi Balázs – Tóth Norbert – Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Gondolat Kiadó, Budapest 2009. 127-138. o.

⁴⁹ Friedrich Meinecke: *Cosmopolitanism and the National State*. Princeton University Press, 1970. (Az eredeti, német nyelvű kiadás 1907-ben jelent meg.)

⁵⁰ Alain Dieckhoff: Egy megrögzöttség túlhaladása – A kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. *Regio* 2002. 4. sz. 7. o.

⁵¹ A negatív és a pozitív egyenlőség témájáról a két világháború közötti kisebbségvédelmi rendszer értékelése kapcsán kimerítően értekezik Andrásy György *Nyelvszabadság: Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog* c. könyvében (Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013. 213-232. o.).

⁵² Maga Ernest *Renan*, a politikai nemzetállam szószólója is azt vallotta 1882-es esszéjében, hogy a nyelv nem nemzetalkotó tényező, hiszen „késztethet ugyan, de kényszeríteni nem kényszerít egyesülésre”. Idézi: Ortutay Katalin: *A franciaországi kisebbségi nyelvek a hatalom árnyékában*. Gondolat Kiadó, Budapest 2011. 11. o.

⁵³ Alan Patten (The Humanist Roots of Linguistic Nationalism. In: *History of Political Thought*, 2006/2. 221-262.) a nyelvi nacionalizmus kezdeteit a 15-17. századra, a reneszánsz időszakára datálja.

⁵⁴ Vö. Judge, Anne 2005: *French as a Tool for Colonialism: Aims and Consequences*. Institute of European Studies, UC Berkeley. <http://www.escholarship.org/uc/item/6t22342r>

⁵⁵ Schiffman, Harold F.: i.m. 124-125. o.

⁵⁶ Ager, Dennis: *Language policy in Britain and France: the processes of policy making*. Continuum International Publishing Group, 1996. 30.

⁵⁷ A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása ebben a korban még nem történt meg.

⁵⁸ <http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/le-francais-aujourd'hui> (saját fordítás)

⁵⁹ Bell, David A.: *Lingua Populi, Lingua Dei: Language, Religion, and the Origins of French Revolutionary Nationalism*. *The American Historical Review*, 1995/5. 1403-1437. at 1410.

⁶⁰ Idézi: Ortutay Katalin: i.m. 17. o.

⁶¹ *Ibid.* 17-20.

⁶² Judge, Anne: i.m. 3-4. o.

⁶³ Schiffman, Harold F.: i.m. 101. o.

⁶⁴ A szakirodalom véleménye megoszlik arról, hogy a rendelkezés valóban minden regionális nyelvre vonatkozott-e, hiszen a forradalmi jogalkotás a későbbiekben is különbséget tett *idiômes* (önálló nyelv) és *patois* (nyelvjárás) között. A pejoratív jelentéstartalmú *patois* kifejezést használják a francia nyelv dialektusai és a regionális nyelvek megnevezésére is.

⁶⁵ Idézi Ortutay Katalin: i.m. 24.

⁶⁶ Gazier, Augustin (szerk.): *Lettres à Grégoire sur les patois de France 1790-1794: documents inédits sur la langue, les mœurs et l'état dans les diverses régions de la France, au début de la Révolution*. Slatkine Reprints, Genève, 1969. 5.

⁶⁷ Bell, David A.: *Lingua Populi, Lingua Dei: Language, Religion, and the Origins of French Revolutionary Nationalism*. *The American Historical Review*, 1995/5. 1403-1437. at 1405-6; 1415-6. Bell (p. 1409 és 1434) szerint a forradalom nyelvpolitikája nem „légüres térben” jött létre, hiszen a katolikus egyház a 16. század óta gyakorlatilag saját nyelvpolitikát folytatott a parasztek között. A forradalmi nyelvpolitika ezen vallási törekvések szellemében vagy ellenében, tehát egy eredetileg vallási kérdést politikai ügygé alakítva jelent meg. Az, hogy kezdetben a nyelvjárásokat használták a forradalmi ideológia közvetítésére, a tridentini zsinat „evangelizációs vállalkozásának” mintáját követte, míg a nyelvi egységesítő törekvéseket az a gyanakvás táplálta, hogy a rosszindulatú papok a patois „okkult eszközét” a babonás és tudatlan parasztek irányítására használják. A forradalom tehát egyaránt törekedett a papság nyelvi hatalmának megtörésére és annak megszerzésére, amely jól magyarázza a regionális nyelvekhez való következetlen hozzáállását.

⁶⁸ Bell (ibid. 1416) szerint a nyelvi terror főleg Elzászban és Rousillonban érezte hatását. A nem francia nyelvű kiadványokat és kereskedelmi feliratokat betiltották, a regionális nyelven beszélő személyeket elbocsátották, az erőszakos lakosságcsere gondolata is felmerült. A strasbourggi konvent egyik látogató tagja egyenesen azzal a a szörnyű javaslattal állt elő, hogy Elzász lakosságának egy negyedét a guillotint alá kell küldeni, és mindenki mást száműzni kell, aki nem támogatta aktívan a forradalmat.

⁶⁹ Ez a kitétel az általam forrásként használt francia nyelvű szövegből hiányzik, viszont az angol nyelven közölt fordításokban szerepel (néhol „pure Parisian French” vagy „fluently” formájában), és a szöveg egyéb részeivel összevetve is így értelmezhető.

⁷⁰ Vö. *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser la langue française*: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/gregoire-rapport.htm>

⁷¹ Vö. *Rapport du Comité de salut public sur les idiômes*: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/barere-rapport.htm> (saját fordítás)

⁷² A dekrétum konkrétan 12 *département*-t nevezett meg – Morbihan, Finistère, Côtes-du-Nord, Loire-Inférieure, Haut-Bas-Rhin, Corse, Moselle, Mont-Terrible, Nord, Alpes-Maritimes, Basses-Pyrénées –, ahol a lakosság „idegen nyelveken” (idiômes étrangers) beszélt. Ezek a gyakorlatban a breton, a német (elzászi, lotaringiai), a flamand, az olasz (korsikai) és a baszk nyelveket jelentették. Vö. *Décret qui ordonne l'établissement d'instituteurs de langue française dans les campagnes de plusieurs départements dont les habitants parlent divers idiômes*. Közli: Duvergier, Jean Baptiste (szerk.): *Collection complète des lois, décrets, ordonnances, règlements, et avis du Conseil-d'État*. Tome septième. Paris 1834. 19.

⁷³ Vö. *Décret relatif à l'organisation de l'instruction publique et à la distribution des premières écoles dans les communes*. Közli: Duvergier, Jean Baptiste (szerk.): *Collection complète des lois, décrets, ordonnances, règlements, et avis du Conseil-d'État*. Tome sixième. Paris 1825. 299-300.

⁷⁴ Vö. *Décret portant qu'au compter de jour de sa publication, nul acte public ne pourra, dans quelque partie que ce soit du territoire français, être écrit qu'en langue française*. Közli: Duvergier, Jean Baptiste: *Collection complète...* Tome septième. 225.

⁷⁵ *Décret relatif aux écoles primaires*. Chapitre IV, Art. 3. Ibid. 411.

⁷⁶ Schiffman, Harold F.: i.m. 113-114. o.

⁷⁷ Ortutay Katalin: i.m. 32-35. o.

⁷⁸ Vö. *Loi sur l'instruction primaire*. Chapitre I, Art. 1. Közli: Duvergier, Jean Baptiste (szerk.): *Collection complète des lois,*

décrets, ordonnances, règlements, et avis du Conseil-d'État. Tome trente-troisième. Paris, 1842. 191.

⁷⁹ Idézi: Jacob, James E. – Gordon, David C.: *Language Policy in France*. In: William R. Beer – James E. Jacob: *Language Policy and National Unity*. Rowman and Allanheld, 1985. 115.

⁸⁰ „Le français sera seul en usage à l'école. Le maître s'efforcera, par des prescriptions, par de fréquentes explications, et surtout par son exemple, de former les élèves à l'usage habituel de cette langue.” Idézi: Vigier, Philippe: *Diffusion d'une langue nationale et résistance des patois en France au XIXe siècle*. *Romantisme*, 1979/25. 191-208. at 196.

⁸¹ Egy Bretagne-beli általános iskola falán például ez volt olvasható: „Il est défendu de parler breton et de cracher à terre.” <http://bretagne.blogs.lalibre.be/media/01/00/3d7-5e7dbef78f875f7cc337be5138241.jpg>

⁸² Vigier, Philippe: i.m. 196. o.

⁸³ Jacob, James E. – Gordon, David C.: i.m. 114-115. o.

⁸⁴ Ferry tevékenységéhez lásd Herger Csabáné: *Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században*. Habsburg történeti monográfiák 10. Budapest 2010. 41. o.

⁸⁵ *Arrêté du 7 juin 1880*, Art. 14. In: *Journal des Instituteurs*, Dimanche 23 janvier 1881. http://www.ape-louisgarnier.org/occitan/INRP_JDL_18810123_FA.pdf

⁸⁶ Singer, Barnett: *The Teacher as Notable in Brittany*. *French Historical Studies*, 1976/9. 635-659. at 635.

⁸⁷ Az elzászi, a flamand és a korzikai azért nem szerepelt a törvényben, mert egyrészt ezeket csupán a német, a holland és az olasz nyelv dialektusainak tekintették, amelyeket idegen nyelvként egyébként is lehetett tanulni, másrészt friss volt még a háború emléke, és „nem akarták az irredentizmus szellemét kiengedni a palackból”. Ortutay Katalin: i.m. 44.

⁸⁸ Vö. *Loi n° 51-46 du 11 janvier 1951 relative à l'enseignement des langues et des dialectes locaux*.

⁸⁹ *Décret n° 74-33 du 16 janvier 1974 relative à l'enseignement des langues et dialectes locaux*. <http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/lang-reg/lang-reg5.htm>

⁹⁰ *Loi n° 75-620 du 11 juillet 1975 relative à l'éducation*, Art. 12.

⁹¹ Vö. Neville, Grace: *Minority Languages in Contemporary France*. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 1987/1-2. 152-154; Jacob, James E. – Gordon, David C.: i.m. 120-124. o.

⁹² *Circulaire n° 82-261 du 21 juin 1982*

⁹³ Rogers, Vaughan – McLeod, Wilson: *Autochthonous minority languages in public-sector primary education: Bilingual policies and politics in Brittany and Scotland*. *Linguistics and Education*, 2006/17. 354-355.

⁹⁴ *Code de l'éducation*, Article L312-10.

⁹⁵ Ibid, Article L312-11.

⁹⁶ Vö. *Le Conseil d'Etat sur le rapport de la 4ème sous-section, Séance du 28 octobre 2002, lecture du 29 novembre 2002*. N° 248192-248204 – *Conseil National des Groupes Académiques de L'enseignement Public, UNSA et autres*. <http://www.conseil-etat.fr/>

⁹⁷ *Loi n°75-1349 du 31 décembre 1975 relative à l'emploi de la langue française*

⁹⁸ A termékeliratozás részletes szabályait a *Code de la consommation* (fogyasztóvédelmi törvény) tartalmazza. Az R112-8. cikk – az Európai Unió Bíróságának a *Geffroy v. Casino France* ügyben (C-366/98) 2000. szeptember 12-én hozott ítéletét tekintettel – most már megengedi, hogy a francia mellett egy másik nyelven is tájékoztassák a fogyasztót a termék tulajdonságairól.

⁹⁹ Ager, Dennis: i.m. 44. és 183-185.

¹⁰⁰ *Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française*

¹⁰¹ *Loi constitutionnelle n° 92-554 du 25 juin 1992 ajoutant à la Constitution un titre „Des Communautés européennes et de l'Union européenne”*

¹⁰² Ezt a szabályt a gyakorlatban szinte egyáltalán nem tartják be, és erre tulajdonképpen a kutatásért felelős miniszter is áldását adta. Vö. <http://www.senat.fr/questions/base/1990/qSEQ901012253.html>

¹⁰³ A 7. cikk második szakasza eredetileg a kutatóknak nyújtandó állami támogatás feltételeként előírta a kutatási eredmények francia nyelven történő közzétételét, ám a rendelkezést az Alkotmánytanács megsemmisítette. Vö. *Décision n° 94-345 du 29 juillet 1994 du Conseil constitutionnel à propos de la loi relative à l'emploi de la langue française*. 20-24. pont. A tanulmányban hivatkozott alkotmánytanácsi ítéletek forrása: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/>

¹⁰⁴ 2000-ben ez a rendelkezés átkerült az oktatási kódexbe.

¹⁰⁵ A zenei művekre meghatározott kvóta vonatkozik. Ld. *Television across Europe: regulation, policy and independence*. Open Society Institute, Budapest 2005. 693. A francia médiaszabályozásról részletes jelentés olvasható ugyanitt: 637-728. o.

¹⁰⁶ *Georges Pompidou* államfő 1972-ben kijelentette, hogy „a regionális nyelveknek és kultúráknak nincs helyük egy olyan Franciaországban, amely mély nyomot akar hagyni Európán”. (Vö. http://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/france-2politik_francais.htm) *Nicolas Sarkozy* köztársasági elnök hasonló álláspontot képviselt 2007-ben: „Ha megválasztanak, nem fogom támogatni a Regionális nyelvek európai chartáját. Nem akarom, hogy egy európai bíró, aki a kisebbségi probléma terén a miénktől eltérő történelmi tapasztalattal rendelkezik, egyszer csak úgy döntsön, hogy egy regionális nyelv ugyanúgy a Köztársaság nyelve, mint a francia”. (Vö. <http://espaces.free.fr/fichart.php?art=j2Qv0aR40>) *François Mitterrand* volt talán az egyetlen francia köztársasági elnök – a jelenlegi államfő előtt –, aki támogatta a regionális nyelvek elismerését. 1981-ben úgy nyilatkozott, „elérkezett az idő, hogy Franciaország nyelvei és kultúrái státuszt kapjanak”. Idézi: *A Dominique*

Strauss-Kahn: Le temps est venu d'un statut des langues et cultures de France. Agence Bretagne Press, 2007. április 30.

<http://www.agencebretagnepresse.com/fetch.php?id=6816>

¹⁰⁷ Lásd hozzá: Graziadei, Stefan: *The French Constitutional Council as the Rottweiler of the Republican Ideal in the Language Field: Does Jurisprudence Really Reflect Reality?* *European Diversity and Autonomy Papers*, 2012/3. pp. 1-35.

¹⁰⁸ *Décision n° 91-290 DC du 09 mai 1991 (Loi portant statut de la collectivité territoriale de Corse)*

¹⁰⁹ Idézi: Faragó Béla: i.m. 43. Faragó 1991. április 12-ét jelöli meg az ítélet dátumaként – helytelenül, mivel aznap csak az ügyet terjesztették az Alkotmánytanács elé; a döntés május 9-én született.

¹¹⁰ Vö. *Décision n° 99-412 DC du 15 juin 1999 sur la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*, 10-11. pont.

¹¹¹ *Loi constitutionnelle n° 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République*

¹¹² „[P]lacer les langues régionales de France avant la langue de la République est un défi à la simple logique, un déni de la République, une confusion du principe constitutif de la Nation et de l'objet d'une politique.” *Déclaration votée à l'unanimité par les membres de l'Académie française dans sa séance du 12 juin 2008*. <http://www.academie-francaise.fr/actualites/la-langue-de-la-republique-est-le-francais>

¹¹³ <http://www.usefoundation.org/foundation/research/olp/viewResearch.asp?CID=59&TID=1>

¹¹⁴ „[L]'article 75-1 de la Constitution [...] n'institue pas un droit ou une liberté que la Constitution garantit.” *Décision n° 2011-130 QPC du 20 mai 2011: Mme Cécile L. et autres (Langues régionales)*, 3. pont.

¹¹⁵ A napi francia és külföldi sajtó rengeteget foglalkozik a témával, ehelyütt csak egy cikket említek: <http://www.lejdd.fr/Politique/Actualite/Ratifier-la-Charte-regionale-Hollande-fait-marche-arriere-607366>